

ЗА ЩО ПЕТРО МОГИЛА ПРОКЛЯВ МИХАЙЛА СЛЬОЗКУ, АБО ЯК БОРОЛИСЯ СЕРЕДНЬОВІЧНІ МОНОПОЛІСТИ З ВІЛЬНИМИ ПІДПРИЄМЦЯМИ

Що об'єднує долі Жана Батиста Мольєра (1622–1673 рр.) та Михайла Сльозку (?–1667 рр.), крім того, що вони сучасники, хоча один жив і творив у Франції, а другий жив і працював в Україні. Спільний дотик – смерть. І того, і другого не можна було поховати після смерті, бо жоден із священників не погоджувався відправити відповідну службу над тілом небіжчика. Чи не були часом великий драматург, режисер та актор і великий друкар та підприємець атеїстами? Відомостей про це не збереглося.

Проте, і той, і другий були звичайними, пересічними віруючими (ще один спільний дотик), а М. Сльозка навіть і походив з родини священників. І Мольєр, і Сльозка, перш за все, любили свою справу, свій фах, тобто мали улюблену роботу, а тому – “важкий хліб”.

Обидва були готові піти на певні поступки перед “власть имущими”, аби з результатами їхньої праці мали можливість ознайомитись інші: у випадку з Мольєром – глядачі, у випадку із Сльозкою – читачі. Ні той, ні другий не дозволяли собі сміятися ні над Богом, ні над вірою, ні над церковними догматами. Але ж чому так важко було обом знайти вічний спокій?

За визначенням принца Конті священники засудили Мольєра за те, що він дозволив собі сміятися з самих священників, з їх людської природи, яка часом брала та й бере гору над обітницями духовної особи. Достатньо згадати створеного драматургом і так добре всім відомого святошу і підступного лицеміра Тартюфа.

У випадку з Михайлом Сльозкою – його провина – значно гірша. Він дозволив собі зазіхнути на “святе” – на гроші. Йдеться про прибутки від друкарської справи, оскільки друк і торгівля книжками кириличним шрифтом були монополією Успенського Ставропігійського братства у Львові (на заході) та Києво-Печерської Лаври під патронатом Петра Могили у Києві (на сході). Прокляв Сльозку сам митрополит. Що ж викликало такий великий гнів київського владики і що саме цьому передувало?

Михайло Сльозка з'являється у Львові наприкінці 20-х років XVII століття. Але ні рік, ні місяць народження, ні місце, де він отримав фахову освіту друкаря, не відомі. Вважається, що друкар прийшов до Львова або з Литви, або Волині, або Новогрудка. З точки зору історичних земель Волині жодне з визначень не суперечить одне одному, оскільки Волинь входила до Великого князівства Литовського, а Новогрудок знаходився на землях, що належали до так званих тимчасових володінь Волині. Приналежність М. Сльозки до Новогрудка підкріплюється документами про батьківську спадщину, яку відсудили друкареві після прийняття королівського декрету (1638 р.). Фахову освіту друкаря, без сумніву, він міг отримати теж в цьому регіоні, оскільки саме з литовсько-білоруськими містами – Вільно, Несвіж, Заблудів, Єв'ю, Брест – пов'язане книгодрукування, починаючи зі Франциска Скорини, Петра Мстиславця, Василя Тяпінського, Семена Будного, Мурмеліуса та інших відомих і невідомих друкарів. В передмові до Апостола 1639 р. Михайло Сльозка сам зазначає, що “діло типографське, діло святе”, йому “з дитинства привиклоє”, і

от дитинства при знаменитом, а церкви Божей благопотребном и многоплодном дили типографском выхованый, и по миру дарованіа” Христова в ньом вищечоный” [Огієнко, с. 127].

Львів у першій половині XVII століття – досить великий друкарський центр, де діє кілька друкарень, у тому числі і друкарня Львівського Ставропігійного Успенського братства. І М. Сльозка, по приїзді до Львова, опиняється в колі своїх однодумців. Його прийняли на службу до братської друкарні під управу друкаря Андрія Скульського. Тільки 1633 року Сльозка безпосередньо починає займатися друкарською справою. Такий довгий період адаптації пов’язаний з тим, що друкар спочатку займався продажем книжок. Він їздив по ярмарках, торгував книгами, зокрема був і у Володимирі на Волині. У сучасних друкареві документах визначається, що Сльозка був “человек способный” и [продажем книжок] пораючийся и по ярмарках ездячий и інтролегалтор” [Огієнко, с. 127].

Найважливіша характеристика, надана Михайлові Сльозці сучасниками, визначала його як здібну людину. Його здібності були спрямовані на удосконалення свого фаху. Як професійний друкар і підприємець, маючи на меті відкриття власної справи, М. Сльозка внаслідок сприятливих обставин, як згадувалося вище, спочатку торгував книжками, а фактично вивчав ринки збуту й адресата своєї продукції. Українське друкарство тих часів було прибутковою справою. Книги розповсюджувалися не тільки в Україні, але й в Молдові, і в Московії, в інших країнах.

Наступне визначення Сльозки – інтролегалтор – означало, що друкар займався ще і палітурками до книг, тобто чи сам спочатку виконував необхідні роботи, чи мав інтролігаційну майстерню. В середньовіччя друкована книга – це купа нерозрізаних нумерованих аркушів з набраним текстом. Палітурки виконувалися на замовлення. І в західноєвропейській традиції видавничі дома прагнули об’єднати в єдине ціле друкарство, палітурництво і торгівлю книжками. Власне кажучи, Михайло Сльозка розпочав з торгівлі книжками і палітурництва (перш ніж узятися за друкарську справу), що постало для нього етапом накопичення первісного капіталу. До того ж М. Сльозка вдало одружився і отримав як, згадувалося, батьківську спадщину, тобто він отримав стартовий капітал для відкриття власного підприємництва. Ще друкареві трішки везло, оскільки йому після смерті польського друкаря Яна Шеліги вдалося придбати друкарню останнього з латинським шрифтом.

З 1634 до 1638 рр. включно Михайло Сльозка працює друкарем у друкарні Успенського Ставропігійного братства і на замовлення братства друкує “Канони Богородиці” (1634 р.), Псалтир (1634 р.), Євангеліє (1636 р.), Буквар (1638р.), Повчання (1638 р., на замовлення Афанасія Пузини). Свою друкарську справу видавець розпочинає з друкування латинських та польських текстів (1638, 1639 рр.), причому відразу ж починаються конфлікти із владою. Виданий ним Панегірик на честь Ієремії Тисаровського (*Augora na horyzoncie lwovskim*, 1639) Львівська католицька інспекція визнала шкідливим, весь тираж було знищено, а друкаря оштрафовано.

Власна друкарська справа Михайла Сльозки продовжувалася з 1639 р., коли він друкує Апостол кириличним друком – “овоц перший друкарні власної”, до 1668 р., коли з’являється Буквар, виданий спадкоємцями друкаря.

Книги з його друкарні доходили до Ніловської пустині, Столбенського монастиря, Умані, Тули, Пирятина, Черкас, Луцька, Володимира. Визначними були і тиражі книжок: Тріодь пісна (1664 р.) – 914 примірників, Євангеліє (1644р.)

– 1065 примірників, Октоїх (1644 р.) – 1224 примірники. Своєю появою Михайло Сльозка порушив рівновагу, що існувала між двома фактичними монополістами друкарської справи (Львівське Успенське братство та Києво-Печерська Лавра під патронатом Петра Могили), хоча час від часу протистояння між ними посилювалося. Так, у Передмові до Службника (Київ, 1639 р.) Петро Могила зауважує, що львівський Службник (1637 р.) сповнений помилок і друкований без його відома, дозволу і благословення [Огієнко, с. 27]. Згаданий вище “Апостол” Сльозка видає за участю друкаря Андрія Скульського, згідно королівського привілею і за благословенням Петра Могили. У Передмові до Тріоді Цвітної (1642), що друкувалася за благословенням митрополита, типограф повідомляє про діяльність Петра Могили, який реставрував церкву Софії Київської, Печерський монастир, відновив деякі храми і монастирі, побудував школи, семінарії, лікарні, богодільні. І визначено також, що при друці ілюстрацій використані дошки друкарні Києво-Печерської Лаври. Ця Тріодь має присвяти Адаму Киселю, Петрові Могилі та Василю Лупулу. Паралельно друкар продовжував видавництво латинських та польських книжок. Це панегірики, присвяти, погребові вірші, церковні календарі (передрук Краківського календаря на 1646 р.) тощо. Серед таких видань, як найцікавіші, слід відзначити “Історію латинського єпископства у Києві та Чернігові” (1646 р.) та твір священника Якова Суши про образ Холмської богородиці (1650 р.). Можна стверджувати, що Михайлові Сльозці вдалося створити справжній видавничий дім, де друк, палітурництво та торгівля перебували в руках одного власника, який досить точно визначав і адресата своєї продукції. Тому книги друкувалися кириличним шрифтом (православні споживачі), польською та латинською мовами (інші мешканці Речі Посполитої). До того ж, як справжній фахівець Михайло Сльозка володів усіма операціями: міг сам набрати текст, вичитати, зробити палітурки і запропонувати готову книгу споживачеві (церкві, монастирю, священникові, світській особі тощо).

Крім видань, що друкувалися у Львові, Сльозка друкує київські видання. 1646 р. він перевидає Номоканон, Службник. Реакція Київського владики була різкою і однозначною. В листі до Сльозки 5 травня 1646 року митрополит Петро Могила писав: “А будете Службники друкувати, клятву св. отец й нашу вкладаем на вас, і от всех добродейств церковних отдаляем, и яко гнилого члонка оттинаем, и анафеме никем неразрешимой вечне предаем, й во всякое кара Божое, яко на противника Божого, вкидаем, и потоль в той клятве зоставати масте, аж от нас пастиря, прощения не сподобитесь До того теж будте певни, же такіе Службники будут палени” [Огієнко, с. 133]. Ця анафема митрополита відгукнулася Сльозці аж у 1667 р., коли після смерті друкаря всі відмовились ховати його, і “тіло небіжчика лежало чотирнадцять днів без погребу”. Михайло Сльозка знайшов вічний спокій тільки тоді, коли Антоній Митрополит Київський зняв прокляття.

Михайло Сльозка був першокласним фахівцем. Його власні видання відзначаються високим професіоналізмом та якістю. Його знання та вміння спрямовувалися на розвиток власної підприємницької діяльності, для вдалого здійснення якої він володів необхідними коштами, що склалися з батьківської спадщини, посагу дружини, зароблених грошей від торгівлі книжками, палітурницької справи, друкарської роботи на інше видавництво. Набутий досвід разом з коштами, знання ринків збуту книжкової продукції, її адресатів дозволило майстру встати врівень з тодішніми найвизначнішими видавництвами –

Львівським Ставропігійним братством, на яке Сльозка час від часу працював, і Києво-Печерською Лаврою на чолі з всесильним митрополитом Петром Могилою. Вміле використання свого устаткування дозволило друкарю видавати книги тиражами, які й сьогодні вражають своїм обсягом. Зрозуміло, що юридичне з'ясування деяких проблем власності (право видавати католицькі церковні календарі, кириличні книги київського друку, видання Братства) завершувалися судовими справами (у Сльозки могло бути водночас до чотирьох справ на рік). Але найважливішою виявилася здатність середньовічного друкаря протистояти в умовах тодішнього ринку тискові інших впливових видавців і таким чином сприяти розвитку національної друкарської справи, що реально припиняє своє існування за часів Петра I.

Література

1. Гусева А.А., Каменева Т.Н., Полонская И.М. Украинские книги кирилловской печати XVI– XVIII вв. Каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР им. В.И. Ленина. – Москва, 1981. – Вып. I – Т. 1.
2. Гусева А.А., Каменева Т.Н., Полонская И.М. Украинские книги кирилловской печати XVI – XVIII вв. Каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР им. В.И. Ленина. – Москва, 1990. – Вып. II. – Часть II.
3. Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. Каталог стародруків, виданих на Україні (1574-1800). Кн. 1– кн. II, ч. I; кн. II, ч. I. – Львів, 1981,1984.
4. Крейнін С.Н., Огнева О.Д. Каталог видань кириличного друку в установах Волині (1600-1825). – Луцьк: “Надстир’я”, 2001.
5. Огієнко І.І. Історія українського друкарства. – Київ: “Либідь”, 1994.